

EUROPOS INTEGRACIJA IR BALTIJOS VALSTYBIŲ GALIMYBĖS

EGIDIJUS VAREIKIS

Baltijos valstybės, energingai siekdamos atstatyti nepriklausomybę dar devintojo dešimtmečio viduryje, vienu iš svarbiausių būdų jai išlaikyti ir įtvirtinti laikė dalyvavimą Vakarų Europos ekonominės, politinės ir gynybinės struktūrose. Savo tikslo jos siekė dar iki formalaus nepriklausomybės atstatymo, bandydamos tapti įvairių sporto ar meno asociacijų narėmis, o po nepriklausomybės pripažinimo neabejotinai pasuko Europos Sąjungos (ES) ir NATO kryptimi. Šiandien jau galima klausti, ar pastangos pasiekė savo tikslą, ar Baltijos valstybės turi realių galimybių galutinai (ir, kaip jos tikisi, negrįžtamai) tapti Vakarų Europos dalimi.

Tad šiame straipsnyje bus siekiama apsvarstyti Baltijos valstybių galimybes, palyginus jas su šalių, kurios puoselėja tokius pat ar labai panašius tikslus, galimybėmis. Publikacijos tikslas nėra pateikti kuo daugiau konkrečių skaičių ir faktų grindžiančių vieną ar kitą teiginį, bet veikiau konceptualiai pažvelgti į jau išnaudotas ir išnaudotinas Baltijos valstybių galimybes.

1. Geopolitinis aspektas: kas ir kur yra Baltijos valstybės?

1990 m. pabaigoje Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Konferencijos priimtame dokumente sakramentaliai pareikšta, kad Europa nuo

Egidijus Vareikis — gamtos mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto docentas.

© Egidijus Vareikis, 1997

Straipsnis įteiktas redakcijai 1997 m. sausio 31 d.

šiol vientisa ir laisva¹. Pripažinta, kad iki tol galiojusi valstybių klasifikacija, jų skirstymas į Rytus ir Vakarus nebegalioja. Realistai ėmė kurti naujos Europos klasifikacijas, suprasdami, kad sausas geografinis dalijimas politiškai nėra pilnavertis. Atsirado naujų geopolitinių sąvokų, tokių kaip Vidurio ir Rytų Europa, Naujosios Europos Demokratijos, vėliau taip pat buvusi Sovietų Sąjunga ir panašiai.

Integracijos prasme Baltijos valstybėms buvo ir tebėra ne vis tiek, kokiam regionui jos šiandien priskiriamos. Amerikiečiai tebemėgsta į Šiaurės Europą „suplakti“ Norvegiją ir Lietuvą, o į Vidurio Europą — Austriją ir Ukrainą². Tokios ir panašios Europos dalybos, remiantis tik geografija, Baltijos šalis priskiria Skandinavijai arba vardina šalia Lenkijos, Baltarusijos bei Ukrainos. Pirmuoju atveju Baltijos valstybių sostinėse suvokiama, kad proskandinavišką geografiją reikia grįsti istorine ir ekonomine priklausomybe minėtam regionui, o tai ne visada pavyksta, antruoju — gretinimas su Baltarusija bei Ukraina veikiau įtvirtina vyraujančią geopolitinę inerciją nei keičia mąstymą baltams būdinga linkme.

Rusijos politikos strategijai neabejotinai vertingas buvusios Sovietų Sąjungos geopolitinis įvaizdis, kuriame lieka vietos ir pretenzijoms į Estiją, Latviją bei Lietuvą³.

„Buvusios Sovietų Sąjungos“ sąvoka lieka itin pavojinga Baltijos valstybėms. Nepaisant to, kad Vakaruose trijų valstybių priklausomybės TSRS legalumas ir nepripažįstamas⁴, „Buvusios Sovietų Sąjungos“ sąvokos vartojimas Baltijos valstybių visuomenės informavimo priemonių tebėra dažnas. Dar daugiau — atrodo, kad politinio kompromiso su Rusija vardan neprotestuojama net tuomet, kai ji, naudodama „Buvusios Sovietų Sąjungos“ sąvoką, supranta Baltijos valstybes esant jos dalimi.

Keletą dešimtmečių Baltijos valstybės buvo (nors to formaliai ir nepripažinus), Sovietų Sąjungos teritorijoje. Joje Estijos, Latvijos ir Lietuvos vietą buvo galima laikyti išskirtine: viena vertus, tarpukario nepriklausomybė, vakarietiškos kultūros tradicijos etc., leido atsispirti sovietizacijai, antra vertus, net ir patys TSRS gyventojai pripažino Baltijos valstybėms tam tikrą išskirtinį statusą, laikydami jas nepanašiomis į tikras sovietines respublikas⁵.

Viena iš galimybių 1986–1991 m. buvo stengtis išnaudoti savo išskirtinį statusą TSRS ir integruotis į Vakarus, laikant save ypatingos

prigimties TSRS respublikomis. Išskirtinumo galimybėmis ypač stengiasi naudotis Estijoje ir Latvijoje, kur kas skeptiškiau į tai žiūrėta Lietuvoje⁶.

Pastaruoju metu vykstanti diskusija NATO klausimu gali palikti Baltijos šalis vadinamoje „pilkojoje zonoje“ ar nukelti klausimo sprendimą vėlesniam laikui vien dėl „buvusios Sovietų Sąjungos“ geopolitinio traktavimo. NATO formaliai sutiktų neplėsti aljanso į buvusią TSRS, suprasdama, kad Baltijos valstybės formaliai gali ateityje tapti NATO narėmis, tuo tarpu Rusija tą patį supras kaip tik priešingai⁷.

Politiškai Estijai, Latvijai ir Lietuvai taip pat yra nenaudingos „tilto“ tarp Vakarų ir Rytų ar „Europos centro“ (ypač Lietuvoje) idėjos. Pirmuoju atveju kyla abejonės priklausymui Vakarams, o antruoju, Lietuva yra Europos centre su Rusija, Ukraina ir net Šiaurės Kaukazu — t.y. centru visai ne tos Europos, kokia siekia būti.

Bene populiariausia ir jau spėjusi įsitvirtinti geopolitinė sąvoka — Vidurio ir Rytų Europa. Baltijos šalims ji nėra itin gera, nes „Vidurio ir Rytų“ regione Baltijos valstybės dažniausiai laikomos Rytais. Kur kas tikslingiau būtų jau šiandien išskirti grupę panašaus likimo šalių, kurias galima būtų vadinti „į Lietuvą panašiomis valstybėmis“. Būtų tikslinga išskirti Vidurio Europos geopolitinę erdvę, kuriai priklausė didžiuma buvusio Varšuvos pakto šalių, dalis Jugoslavijos ir Baltijos valstybės. Briuselyje atsirado kategorija, pavadinta CEC-10 (Central European Countries). Tai dešimt valstybių, kurios, kaip regis, anksčiau ar vėliau taps integruotos Europos dalimis. CEC-10 — tai regionas nuo Baltijos iki Adrijos: Bulgarija, Čekija, Estija, Latvija, Lenkija, Lietuva, Rumunija, Slovakija, Slovėnija ir Vengrija. Būtent šiame, o ne kokiame kitame kontekste apie Baltijos valstybių galimybes kalbėti lengviausia ir, matyt, tikslingiausia. Integracijos į ES požiūriu jos pakliūna į preferuojamą dešimties šalių grupę, o integracijos į NATO aspektu savotiškai „yra darbotvarkėje“, vadinasi NATO jų neišmeta iš savo rūpesčių orbitos.

Europos integracijos požiūriu nepeiktina ir diskusija apie Baltijos valstybių skirtumus bei galimybes nebūti bendrame „Baltijos valstybių pakete“. Yra pakankamai argumentų teigti, kad minėtajam „paketui“ priskirtina Suomija, kuri, kaip ir Estija, Latvija bei Lietuva tapo nepriklausoma nuo Rusijos po Pirmojo Pasaulinio karo arba nepriskirtina Lietuva, teturinti mažai sąsajų su Skandinavija ir vadinamomis Šiaurės Europos valstybėmis⁸. Suomijos įsijungimą į ES galima laikyti tam tikro psicholo-

ginio barjero įveikimu. Baltijos valstybėms, kurios kaip ir Suomija turi ilgas, geopolitiškai Rusijai nepatogias sienas, kurios yra rytiniame Baltijos jūros krante — tai neblogas pavyzdys kovai su jau minėta geopolitine inercija.

Apibendrinant galima teigti, kad formalūs argumentai bandyti Baltijos valstybes būtinai išskirti iš Vakarų Europos augimo proceso yra iš principo atremiami. Juolab, kad Vakarų šalys nesutiks su teiginiu, jog demokratija yra geografijos ar politikos išvestinė, ar su teiginiu, kad ji yra interesų produktas, o ne atvirkščiai. Būtent čia politikos teoretikai mažai ką tegali priešpriešinti Baltijos valstybių aspiracijoms — teorema, kad jos gali tapti Vakarų Europos ir demokratiško pasaulio dalimi, lengvai įrodoma.

2. Ekonominis ir politinis aspektas: Europos Sąjungos plėtimasis

Diskusijos apie Vidurio Europos šalių narystę ES seniai peržengė politinių deklaracijų ir gerų norų ribas. 1997 m. antrajame pusmetyje, pasibaigus vadinamajai tarpvyriausybinei ES šalių konferencijai, laukiama ir Europos Komisijos nuomonės (*avis*) apie kiekvieną šalį, pateikusių paraišką narystei. Santykinai nedidelės ir dinamiškos valstybės — Estija, Latvija ir Lietuva, — kaip jau buvo minėta, šiandien yra tarp kandidačių į ES.

Klausimas, kodėl dabartinei ES reikia plėstis, turi savo atsakymus. Plėtimasis, prijungiant Vidurio Europos šalis turi keletą svarbių teigiamų bruožų⁹:

1. Politiškai jis reiškia demokratijos plėtrą.
2. Išplečia rinką ir investicijų, o tuo pačiu ekonominio augimo galimybes.

3. Didina kontinento saugumą.

4. Padeda išvengti politinio, ekonominio ir socialinio nestabilumo.

Baltijos valstybės gali pasirašyti po kiekvienu iš šių teiginių, pateikdamos savų papildomų argumentų jų naudai. Tačiau Europos ateities planuotojai ir ekspertai nurodo nemažai problemų, kurias ES plėtimasis gali sukelti. Problemos, beje, bus kur kas didesnės nei Pietinės Europos — Graikijos, Portugalijos ir Ispanijos — šalių atveju, turint galvoje vien asocijuotomis tapusių šalių ir jų gyventojų skaičių¹⁰:

1. Vidurio Europos šalių BVP yra gerokai mažesnis nei Sąjungos

vidurkis, siekiantis apie 18 000 JAV dolerių vienam gyventojui — dvigubai daugiau nei Čekijoje ir šešis kartus daugiau nei Rumunijoje.

2. Asocijuotų šalių įsijungimas pilnos narystės teisėmis sukels pavojų Sąjungos žemės ūkiui ir kai kurioms kitoms sritims, įskaitant lengvąją pramonę, chemiją ir plieno gamybą. Vidurio Europos šalys su savo žemomis kainomis taps pavojingais konkurentais Vakarams, o jų pigi darbo jėga taip pat pavojinga socialinės apsaugos sistemai.

3. Žemės ūkio gamybos subsidijos turės labai išaugti. Šiandien Čekijos žemės ūkyje tebedirba žmonės, duodantys 8,5% BVP, o Rumunijoje — net 20 procentų, tuo tarpu Sąjungos šalyse šis skaičius įvairiais apskaičiavimais yra apie 3 procentus. 1995 m. žemės ūkiui remti iš Sąjungos biudžeto buvo išleista apie 38 mlrd. ECU. Prisijungus naujoms šalims, biudžetą reikės padvigubinti.

4. Pasak Europos Komisijos nario Ekonomikos ir finansų klausimais Mr. de Silguy, pirmųjų keturių asocijuotų šalių prijungimas kainuos apie 60 mlrd. ECU, Bulgarijos, Rumunijos ir Baltijos valstybių narystė pareikalaus dar 85–90 mlrd.

5. Maastrichto sutarties dalis, susijusi su Europos monetarine sąjunga (EMU), nebus įgyvendinta.

6. Nestabilių Vidurio Europos ekonomikų įjungimas sukels riziką vidinei Sąjungos kohezijai — integracijai gilinti.

Taigi Baltijos valstybėms, kurių noras tapti Vakarų Europos dalimi neabejotinas, tenka įrodyti, jog Europos integracijos pliusai gerokai viršys jos minusus ir galimą riziką. Pasirengimo ES narystei lygis 1997 m. Europos Komisijos turi būti įvertintas pagal tai, kiek vadinamojo *aquis communautaire* jos yra įgyvendinusios. Pastaraisiais metais pasirodanti mokslinės studijos¹¹ siūlo vertinti kandiduojančias šalis pagal tokius kriterijus:

1. Demokratijos plėtra, politinis stabilumas, esami ir potencialūs politiniai konfliktai.

2. Teisinės sistemos suderinamumas su ES standartais.

3. Užsienio ir saugumo politikos orientacija.

4. Ekonominių reformų eiga.

5. Pilietinės visuomenės formavimosi eiga.

6. Konkrečių sutarčių su ES įgyvendinimas.

Pažymėtina, kad išvadose didesnis dėmesys teikiamas ne kokiai nors statiskai padėčiai fiksuoti, bet dinaminiam šalių vaizdui. T.y. kalba-

ma, kaip atrodys viena ar kita valstybė 2002 m.¹² Ne paskutinėje vietoje ir Briuselio noras „nepamesti“ tų šalių, kurios jau pasirašė Europos sutartis.

Demokratinės valdžios institucijos visose trijose Baltijos valstybėse pradėtos kurti dar formaliai galiojant sovietų valdžiai. Baltijos valstybėms, skirtingai nuo Vidurio Europos kaimynių, reikėjo įveikti daugiau demokratijos kūrimo barjerų — ne reorganizuoti, o naujai kurti institucijas, kurių, neturint formalios nepriklausomybės, tiesiog nebuvo.

Baltijos valstybės, kaip ir jų „kolegės“ regione, turėjo praplaukti tarp Scilės ir Charibdės — pasiekti, kad įvairioms politinėms jėgoms būtų deramai atstovaujama, tačiau išvengti grėsmių, kurias kelia partijų smulkėjimas. Tad, viena vertus, pasirinkta proporcinio atstovavimo sistema (bent jau daliai parlamento), kita vertus, įvestas balsų minimumas, kurį būtina gauti, siekiant turėti vietų parlamente. Nepaisant pereinamojo laikotarpio problemų, daugelyje šalių parlamentinė sistema bent jau išoriškai atrodo stabili, ir Baltijos valstybės išsiskiria daugiausia teigiamai. Lietuvos politinių partijų spektras vis labiau panašus į klasikinį vakarietiškos demokratijos modelį. Estijoje ir Latvijoje politinė takoskyra buvo veikiau santykis su rusiškai kalbančiais gyventojais ar TSRS rėmėjais, tuo tarpu Lietuva galėjo leisti sau diskutuoti tradiciniais politiniais klausimais¹³.

Paskutiniai parlamento rinkimai Estijoje 1995 m. įtvirtino Estijos politinę sistemą, kurioje vyrauja daugiausiai smulkios, aiškos politinės ideologijos bei lokaliųjų struktūrų neturinčios partijos, sukurtos veikiau išskilioms asmenybėms paremti.

Latvijos parlamento rinkimuose 1995 m. triumfavo partijos, propaguojančios dažnai ekstremalią ir bekompromisinę ideologiją. Balsų pasiskirstymas parlamente neleido suformuoti stabilios valdančiosios koalicijos, parlamentas negalėjo priiminėti įstatymų, o vyriausybė buvo priversta dirbti veikiau savo rizika, nei tikėdamasi aiškaus įstatymų leidžiamosios valdžios pritarimo. Esminis politinių struktūrų ir partijų formavimasis vyksta ne prieš rinkimus, o pačiame parlamente kadencijos metu. Politinės partijos itin negausios, o pati politinė veikla visuomenės akimis dažniausiai tėra priemonė lobistinių (dažniausiai biznio) grupių interesams realizuoti.

Lietuvoje „partėjimo“ procesai laikytini labiau pažengusiais į priekį. 1996 m. pabaigoje įvykę parlamento rinkimai parodė, jog šalyje jau

susiformavo stabilios ir santykinai didelės politinės partijos. Penkios iš jų, peržengusios 5 procentų rinkiminį barjerą, tai partijos, dalyvavusios parlamento rinkimuose ir prieš ketverius metus, turinčios savo atstovus daugelyje savivaldybių bei tuos pačius lyderius partinių struktūrų viršūnėse ir gerokai toli pažengusias lokalines partines struktūras. Partijų pavadinimai byloja apie norą sekti tradicinių Vakarų Europos partijų pėdomis. Lietuvos partijos nesunkiai priimamos į tarptautines socialdemokratų ir krikdemų organizacijas, o tai irgi stabilumo ženklas. Rinkimų rezultatai leido suformuoti valdančiąją koaliciją, absoliučią balsų daugumą.

Baltijos valstybių trūkumams galima priskirti santykinai dažną vyriausybių kaitą bei politinius skandalus: Estijoje — premjero Tiito Vahi¹⁴ ar Edgaro Saavisaro skandalai, Lietuvoje — Adolfo Šleževičiaus atsištatydinimas. Latvijoje ir Estijoje nestigo keblumų, renkant prezidentus: Guntis Ulmanis surinko tik 53 parlamentarų balsus, Lennartui Meriui prireikė penkto balsavimo būti perrinktam antrajai kadencijai.

Lyginant su kitomis Vidurio Europos šalimis, Baltijos valstybės niekuo ypač blogu neišsiskiria, o Lietuva minima tarp politinio stabilumo lyderių¹⁵.

Visose trijose Baltijos valstybėse veikia Vakarų Europos tradicijas atitinkančios konstitucijos¹⁶, o įstatymai ir jų pataisos priiminėjamos, atsižvelgiant į būsimą šalių narystę Vakarų Europos struktūrose. Šalys viena po kitos prisijungia prie svarbiausių Jungtinių Tautų konvencijų ir jas ratifikuoja.

Estijoje 1996 m. liepą priimtas „Vyriausybės veiksmų planas“¹⁷ numato plačią veiklą teisės harmonizavimo sferoje. Latvijoje rengiama programa „Latvijos Respublikos integracija į Europos Sąjungą“, kurioje numatytas teisės harmonizacijos skyrius. Lietuvoje teisės harmonizavimas 1997 m. tapo vienu svarbiausių naujai sukurto Europos Ministerijos darbo kryptių. Visos trys šalys, atsakymuose į Europos Komisijos pateiktą klausimyną pabrėžė ryžtą dirbti teisės harmonizacijos linkme.

Svarbiu Baltijos valstybių europietiškumo matu tapo tautinių mažumų problemos sprendimas. Estijoje ir Latvijoje dauguma rusiškai kalbančių šalies gyventojų iki šiol neturi Estijos pilietybės arba yra net priėmę Rusijos pilietybę¹⁸. Jei Lietuvos rusai palengva tampa lietuviais, kalbėti apie panašias tendencijas pas šiaurės kaimynus dar labai sunku. Tačiau reikia pažymėti, kad šalyje skiriasi estiškai ir rusiškai kalbančių

gyventojų požiūris. Pasak tyrimų¹⁹, esamai Estijos politinei sistemai priitaria 86 procentai estų, tačiau tik 56 procentai rusų²⁰. Tai rodo, kad pastarųjų integracija į Estijos visuomenę dar gerokai atsilieka. Savotišką etninę segregaciją patvirtina ir tai, jog visuomenės informavimo priemonės estų ir rusų kalba politiškai orientuoja savo recipientus gana skirtingai, o rusus atstovaujanti partija parlamente nors ir vadinasi „Mano namai — Estija“ (*Meie Kodu on Estimaa*), kur kas daugiau nei pavadinimu asocijuojasi su Viktoro Černomyrdino partija Rusijoje.

Lietuvoje pilietybės problemos nebuvo nuo pat nepriklausomybės atstatymo. Šioje šalyje priimtas savotiškas „nulinis variantas“, leidęs, atkūrus nepriklausomybę, šalies piliečiais tapti visiems jos gyventojams. Dėl šios priežasties šalies dalijimas į tautybes tampa vis mažiau aiškus, vis daugiau ir nelietuviškai kalbančių žmonių savo etninę kilmę tapatina su pilietybe, t.y. natūralizacija vyksta greitai.

Estijos ir Latvijos padėtis pagal tautinių mažumų ir asmenų be pilietybės skaičių yra ne geriausia. Tačiau misijos, stebinčios mažumų teisių padėtį abiejose šalyse, konstatuoja, kad rimtesnių teisės pažeidimų nėra, etninių konfliktų nekyla — nėra užfiksuota nė vieno tikro nužudymo dėl etninių motyvų atvejo. Turint galvoje, kad dalis rytinės Estijos tapo Rusija, prieškarinių etninių rusų labai mažai, visi atvykę čia pastaraisiais dešimtmečiais. Latvijoje kiek kitaip: dar prieš karą buvo apie ketvirtadalis rusų, tad nemaža dalis Latvijos rusų iš tiesų buvo natūralizuota²¹.

Baltijos valstybėse vyrauja įsitikinimas, kad jų užsienio ir saugumo politika neturėtų kelti jokių abejonių ar bereikalingų iliuzijų nei Vakaruose, nei Rytuose. Visos trys valstybės oficialiai pareiškė norą tapti ES bei NATO narėmis.

Ekonominės reformos turėjo tapti svarbiausiu šalių vakarietiško ir europietiško reformų indikatoriumi. 1995–1996 m. ekonominės raidos lentelės nepalieka jokio pagrindo tvirtinimams, kad reformų raida Baltijos valstybėse kuo nors atsilieka nuo kitų Europos sutartis pasirašiusių valstybių²². Kiekvienoje šalyje yra savų problemų: Estija kritikuojama už vienpusišką ekonomikos pajungimą Suomijos ir Švedijos interesams, Latvija — už nesugebėjimą atsiriboti nuo žalingos buvusios TSRS įtakos, Lietuva — už investicijų stoką, tačiau bendras pasirengimo narystei ES vaizdas yra pozityvus.

1997 m. pradžioje buvo galima konstatuoti, kad sąlygų rimtiems

socialiniams konfliktams Baltijos valstybėse taip pat nėra. Vargu ar kas drįstų prognozuoti Albanijos ar Bosnijos „variantą“, masinių streikų bangas, pilietinio nepaklusnumo akcijas ar karinius perversmus.

Belieka bandyti atsakyti į svarbiausią 1997 m. klausimą — kaip Baltijos valstybės pradės konkrečias derybas dėl narystės ES? Metų pradžioje Sąjungos vadovai dar neturėjo aiškesnio sprendimo dėl jų eigos. Galimais buvo laikomi keletas scenarijų:

1. Visos šalys pradeda derybas kartu, derybų pradžią žymėdamos vadinamąja „šeimynine fotografija“ (*family photo*). Geriau pasirengę narystei derasi trumpiau ir anksčiau tampa ES narėmis. Toks scenarijus duoda tarytum bendrą startą ir sudaro lygias galimybes visoms kandidatėms, tačiau turi ir aiškių trūkumų: viena vertus, derybos iš karto su 10 ar net 11 šalių reikalauja nemažų resursų ir iš Briuselio pusės (o jie nėra beribiai), antra vertus, teoriškai derybos gali vykti dėl 10–11 skirtingų sutarčių, kurių atskiras ratifikavimas ir naujų narių formalus priėmimas beveik kasmet sukels neabejotiną biurokratinę painiavą. Todėl jau dabar kalbama, kad net ir bendro starto atveju, ankstyvoje derybų stadijoje šalis reikėtų suskirstyti bent į dvi-tris grupes.

2. Šalys suskirstomos pagal pasirengimo lygį į keletą grupių dar prieš pradedant derybas, o pastarosios vyksta su geriausiai pasirengusiųjų grupe. Likusioms pratęsimas pasirengimo strategijos galiojimas, periodiškai sekant pasiruošimo lygį.

3. Derybos atidedamos visoms šalims, turint galvoje, kad 1997 nėra viena iš kandidatuojančių nėra pasirengusi narystei. Vietoje derybų intensyviau rengiamasi, o vėliau imamasi antrojo (arba, kas mažiau tikėtina, pirmojo) scenarijaus.

Baltijos valstybėms palankiausias atrodo pirmasis scenarijus. Jos, pasirašiusios Europos sutartį tik 1995 m., formaliai tebėra naujokės net tarp kandiduojančių šalių, tad bendras startas būtų net savotiškas paskatinimas. Realizuojant antrąjį scenarijų, Baltijos valstybių galimybės pakliūti į geriausiųjų grupę nėra didelės — iki šiol nepasirodė nei viena Sąjungos plėtimosi studija, kurioje geriausiųjų grupei būtų priskirta Latvija ar Lietuva, kai kuriais atvejais tarp geriausiųjų minima Estija, tačiau su didelėmis išlygomis, atsižvelgiant veikiau į Suomijos interesus, o ne Estijos pasiekimus. Palankus lieka ir trečiasis scenarijus. Ypač Lietuvai, kurios ekonominės ir politinės raidos dinamika pastaraisiais metais atrodo daug žadanti. Manychiau, kad po keleto metų Lietuva, o jos dėka ir

visas Baltijos regionas bent jau ekonomiškai turėtų niekuo nebenuisleisti Vyšegrado šalims.

Taigi svarbiausias klausimas yra toks: dalinti kandidates į ES ar nedalinti. Europos Komisija, pateikdama savo nuomonę, padarys *techninį sprendimą*: jis, kaip regis, bylos, jog visos šalys eina gera linkme, tačiau neviseiškai atitinka narystės kriterijus. Europietiškaiai Tarybai teks padaryti jau *politinį sprendimą*. Dalinimas ar nedalinimas į grupes ir bus tokiu sprendimu. Briuselyje ir ES šalių sostinėse suprantama, kad kiekviena šalis-kandidatė sprendimą supras esant politiniu sprendimu. Tad Baltijos valstybių galimybes galiausiai apspręs ES politinė valia pripažinti Estiją, Latviją ir Lietuvą Vakarų Europos dalimi.

3. Saugumo aspektas: taikos ir kompromiso galimybės

NATO plėtimo klausimas Baltijos valstybių regione kelia daug emocijų, pradedant tuo, kad NATO vadovai kaltinami naujos Jaltos kūrimu ir baigiant optimizmu, kad NATO narystė yra tik laiko klausimas.

Nekartojant svarbiausių teorinių prielaidų, kodėl NATO turi plėstis ir nevardijant objektyvių sunkumų, kokius toks plėtimasis gali sukelti, tenka konstatuoti, kad aiški Baltijos valstybių vieta naujoje Europos Saugumo architektūroje dar nenustatyta. 1990–1993 m. daugelyje NATO plėtimosi studijų apie Baltijos valstybes iš viso nebuvo kalbama, dažniausiai prisidengiant tuo, kad Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje tebebuvo Rusijos kariniai daliniai. Vėliau prabilta atsargiai, tačiau nevienareikšmiškai. Vieni autoriai nepaliko Baltijos valstybėms didesnių iliuzijų²³, kiti teigė, jog jų priėmimas į NATO jau nėra koks nors stebuklas, o vienas iš galimų NATO tikslų, kurių neįgyvendinimas grės visai saugumo architektūrai²⁴. Atsižvelgiant į minėtą Baltijos šalių specifiką, pastaruoju metu pasirodžiusios NATO plėtimosi studijos byloja, jog jų autoriai vis dar neturi aiškaus supratimo, kur yra Baltijos šalių vieta. Viena vertus, Baltijos šalių nėra išvardijamose Vidurio Europos šalyse, tačiau aiškiai nėra ir buvusioje TSRS²⁵. Nestinga tokių studijų, kur Baltijos šalys apibūdinamos kaip ne itin pasiduodantis klasifikacijai reiškinys, tad sukeliantis tik galvos skausmą. Žinomos nevyriausybinės RAND korporacijos studija, skirta Baltijos valstybių likimo, plečiantis NATO, prognozei²⁶, byloja, kad Baltijos šalys tikrai negalės pakliūti į NATO su vadinamąja „pirmąja banga“ ir vargu ar galės būti įjungtos vėliau, todėl reikia sukurti ypatingą

gą politiką Baltijos valstybių atžvilgiu. Politiką, leidžiančią suderinti NATO saugumą, Baltijos tautų norą būti už Rusijos įtakos sferos ribų ir Rusijos nenorą „atiduoti“ Baltijos šalių Vakarams. Nepaisant to, problema suprantama — esant nesaugioms Baltijos šalims kalbėti apie Europos Saugumą, juolab apie Europą be sienų, negalima²⁷.

Įdomu pastebėti gal tik tai, kad Baltijos šalių politikai ir žiniasklaidos priemonės akcentuoja NATO — kaip kolektyvinio saugumo, laisvės ir demokratijos patikimumo garanto — vaidmenį²⁸, ir šia prasme gali drąsiai sakyti, kad besikeičiančio NATO esmę jos suvokė.

Politikos užkulisiuose vis dažniau sakoma, kad Baltijos valstybės tampa NATO „munduro garbės“ išsaugojimo aukomis. Estija, Latvija ir Lietuva kaltinamos tuo, kad į NATO jas stumia nepamatuota Rusijos baimė. Tačiau Rusijos baimė iš tikro yra užvaldžiusi Vakarus, kurie, užuot prisipažinę, kuria neįtikinamiausias teorijas, leidžiančias pasiaiškinti, kodėl demokratijos ir taikos regiono negalima plėsti į Rytus nuo Vokietijos.

Pakanka pažvelgti į žemėlapi, ir bus visiškai aišku, jog Baltijos šalys teoriškai ir praktiškai apginamos kur kas efektyviau nei Turkijos rytai ar Norvegijos šiaurė. Lietuva, esanti praktiškai pusiaukelėje tarp minėtų Norvegijos ir Turkijos, gali būti tiek pat svarbi NATO strategijoje, kiek, tarkime, Viduržemio jūrą kontroliuojanti laivyno bazė Neapolyje — pusiaukelėje tarp Gibraltaro ir Egipto. Po neapginamumo mitu tiesiog slypi neginamumas, pavojingas, beje, tik Baltijos valstybėms. Jis leidžia suformuluoti keletą sunkiai su demokratijos principais suderinamų politinių teiginių. Eskaluojamas teiginys, kad Rusija yra agresyvi valstybė ir nuo jos tikrai reikės gintis, įteisinama galimybė aukoti kai kurias demokratiją sukūrusias tautas ir jų teritorijas, visiškai pamirštant istorinę partitį, kuri rodo, kad, esant pakankamai politinės valios, tokios „nepatogioje“ geografinėje padėtyje esančios teritorijos kaip Vakarų Berlynas, Bornholmo sala Danijoje ar šiaurės Norvegija nebuvo išskirtos ir paliktos kaip neapginamos. Jei kalbėtume ne apie Rusiją, tai kai kurie NATO pakraščiai, kaip sakykime, pietrytinė Turkija ar erdvė tarp Turkijos ir Graikijos, šiandien kelia didesnes įtampas nei situacija tarp Baltijos valstybių ir Rusijos.

Kuriant teiginius, pateisinančius Baltijos valstybių palikimą už NATO įtakos sferos, stengiamasi įrodyti, kad:

1. Rusija turi regione teisėtų interesų, o neatsargus NATO plėtimas gali sužlugdyti Rusijos demokratiją.

2. Baltijos valstybių ekonominės ir politinės reformos vyksta kitaip nei Vidurio Europoje, kurios NATO narystė jau laikoma galima.

3. Baltijos valstybėse galimi etniniai konfliktai ir pilietiniai karai, nes rusiškai kalbantys Baltijos šalių gyventojai, neva tik ir trokšta Rusijos grįžimo.

4. Baltijos šalys turi būti matomos kaip išimtys buvusios TSRS kontekste, bet ne kaip taisyklės Vidurio Europos kontekste, tad jų noras stoti į NATO ir ES yra veikiau „išsišokimas“, o ne natūralus vystymasis.

Politologai pastebi, jog per pastaruosius dešimtį metų nebūta jokios koreliacijos tarp svarbiausių įvykių, galinčių paveikti demokratijos procesą Rusijoje ir NATO veiksmų. 1991 m. pučas, 1993 m. spalio įvykiai, Čėčėnijos karas, Žirinovskio ar Lebedžio atsiradimas politikoje neturi nieko bendro su Vokietijos suvienijimu, naująja NATO strategija, NACC bei partneryste taikos labui, o taip pat NATO misija Bosnijoje. Baltijos šalys neturi argumentų teigti, jog jų narystė aljanse staiga taps svarių veiksmų Rusijos demokratijai. Rusija ne grasina, o veikiau gąsdina²⁹, tačiau mitas apie galingą, nepasiduodančią ir nesikeičiančią Rusiją, Baltijos valstybių nelaimei, tebėra gyvas. Taigi ir čia tenka pripažinti, kad NATO apsisprendimas yra veikiau politinės valios aktas, o ne gynybos dalykas.

Tuo pat metu Baltijos valstybės savo „namų darbus“ — pasirengimą NATO narystei — atlieka ir sulaukia dažniausiai teigiamo įvertinimo³⁰. Baltijos šalims suteikiama galimybė aktyviai dalyvauti partnerystėje taikos labui, nors ji ir nevirsta partneryste narystės labui³¹. Daugiausiai šioje srityje pasiekusi Lietuva. Lietuva yra pirmoji, kuri išvyko į buvusią Jugoslaviją, Lietuva pirmauja ir kuriant BALTBATą bei aktyvumo „partnerystės taikos labui“ programoje. Visų trijų šalių negausias ginkluotąsias pajėgas kamuoja tos pačios problemos — techninių priemonių stoka, kvalifikuotų karininkų trūkumas ir net užsienio kalbų žinių barjeras. Tiesa, Baltijos šalių bendravimas, svarstant bendros gynybos ar bendrų veiksmų, taikos palaikymo misijoms galimybes, abejonių nekelia³².

Taigi negalima teigti, jog Baltijos valstybių galimybės NATO yra itin blogos. Diskusijos, kuriose šalys vis dažniau minimos, joms yra naudingos. Politikos teorija ir istorija tvirtina, kad darbotvarkę didžiosioms valstybėms rašo mažosios, o didžiosios yra tokios tol, kol sugeba gerai sugyventi su mažųjų norais.

Pabaiga

Karštligiškose diskusijose apie Europos integraciją ir būtinybes spėti į startuojantį „Europos traukinį“ verta prisiminti, kad nei NATO, nei ES nėra struktūros, pretenduojančios į tūkstantmetes imperijas. Latvija ir Estija, kaip tautinės valstybės, nors atsirado tik šiame šimtmetyje, spėjo stabiliai įsitvirtinti Europos žemėlapyje. Lietuva — kaip geopolitinė sąvoka ir valstybės vardas yra vienas ilgaamžiškiausių Europoje per pastaruosius 700 metų. Daugelis galingų jos kaimynų (Prūsija, Livonija, Aukso Orda ir pan.) šiandien tėra (ar bent jau laikinai yra) istorija. Kodėl to nelaikyti geromis prielaidomis ateičiai? Kita vertus, XXI amžiaus Europa, žvelgiant globaliai, vargu ar bebus tikrasis pasaulio centras, tad Europos integracija galbūt tėra labai nedidelė naujo ir nenusipėjamo globalizacijos proceso dalis.

PASTABOS IR NUORODOS

¹ *Charter of Paris for New Europe*. — CSCE Documents, 1990.

² Tokio principo laikosi JAV Valstybės departamentas. Amerikietiškaji Europos dalijimo modelį naudoja taip pat Prahoje įkurtas Atvirų Visuomenės informavimo priemonių tyrimo institutas (Open Media Research Institute — OMRI), leidžiantis žurnalą *Transition* ir kartu su Laisvosios Europos bei laisvės radijo stotimis pateikiantis regionines naujienų santraukas.

³ Bodie W. C. *Anarchy and Cold War in Moscow's Near Abroad* // McNair Paper. — Institute for National Strategic Studies, 1993. — August. — Number 20. — Chapter 4. <http://www.ndu.edu>

⁴ *The International Status of the Baltic States: The Baltic Republics Fifty Years After the Molotov-Ribbentrop Pact* // Nationalities Papers: The Semi-Annual Publication of the Association for the Study of the Nationalities of the USSR and Eastern Europe. — 1989. — Fall. — P. 156–203; Clemens, Jr. W. C. *Baltic Independence and Russian Empire*. — New York: St. Martin's Press, 1991. — P. 293–318.

⁵ Solchanyak R. *Poland and the Soviet West* // Wimbush S. E. (Ed.) *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*. — New York: St. Martin's Press, 1985. — P. 158–180.

⁶ 1990 m. Estija ir Latvija paskelbė pereinamąjį laikotarpį „išėiti“ iš TSRS sudėties, o Lietuva pirmoji 1990.03.11. deklaravo visišką nepriklausomybę nuo TSRS. Latviai ir estai padarė tą patį 1991 m. rugpjūčio pučo metu.

⁷ Lukin V. *Our Security Predicament* // Foreign Policy. — 1992. — Fall. — P. 57–75.; Buszynski L. *Russia and the West: Towards Renewed Geopolitical Rivalry?* // Survival. — 1995. — Autumn. — Vol. 37. — No. 3.

⁸ Apie skirtumus tarp Baltijos tautų nemaža tekstų yra ir Vakaruose: žr. Smith G. (Ed.) *The Nationalities Question in the Soviet Union*. — London: Longman, 1990. — Chapters 3–5; Misiunas R. H. *The Baltic Republics: Stagnation and Strivings for Sovereignty* // Hajda L., Beissinger M. *The Nationalities Factor in Soviet Politics and Society*. — Boulder, CO: Westview Press. — 1990. — P. 204–227; *Economic Survey of the Baltic Republics, Published by the Swedish Ministry of Foreign Affairs in Collaboration with the Government Authorities of Estonia, Latvia and Lithuania*. — Stockholm, 1991. — June.

⁹ Zijlstra K. *The Reality to EU Enlargement: Larger and Shallower? Subcommittee on East-West Economic Co-operation and Convergence. Draft Interim Report*. — NATO Integrated Data Service AM 100 EC/EW (95) 4

¹⁰ Ibid.

¹¹ Tipišku pavyzdžiu galima laikyti *Central and Eastern Europe on the Way into European Union* / Ed. W. Weidenfeld. — Gutersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, 1996.

¹² 2002 m. laikomi „darbine“ ES plėtimo data. Tikėtina, kad pirmieji nauji nariai iš Vidurio Europos bus priimti ne anksčiau šios datos, tad kalbos apie kokias nors ankstesnes perspektyvas yra tuščios.

¹³ Pettai V. *Political Stability through Disenfranchisement*. // *Transition*. — 1997. — April 4. — Vol. 3. — No. 6. — P. 23.

¹⁴ 1996 m. viduryje atsistatydinęs užsienio reikalų ministras Endelis Lippmaa savo žingsnį motyvavo politiniais argumentais — nesutapo jo ir kitų vyriausybės narių pažiūros dėl pilietybės neturinčių rusų statuso, bet ir šiuo atveju ministro atsistatydinimas buvo laikomas politiniu skandalu.

¹⁵ Apžvalgas apie postkomunistinių šalių būklę 1996 m. pateikė žurnalas *Transition*. — 1997. — February 7. — Vol. 3. — No. 2.

¹⁶ Estijoje konstitucija referendumu patvirtinta 1992 m. birželyje, Lietuvoje — tą pačių metų spalio mėnesį.

¹⁷ *Government Activity plan for Joining the European Union*. — Tallinn, 1996. — June.

¹⁸ 1996 m. duomenimis, apie 90 000 Estijos gyventojų, laikančių save rusais, yra Estijos piliečiai, apie 100 000 yra Rusijos piliečiai, daugiau kaip 400 000 — asmenys be pilietybės, sudarantys apie ketvirtadalį visų gyventojų. Latvijoje iš 2,5 mln. gyventojų tik 71 procentas yra Latvijos piliečiai, praktiškai visi latviai, bet tik 30 procentų rusų.

¹⁹ Rose R. (Ed.). *New Baltic Barometer II: A Survey*. — Glasgow, 1995. — P. 36.

²⁰ Pilietybės neturintys šalies gyventojai pagal 1993 m. įstatymą gali balsuoti tik savivaldos rinkimuose, tačiau negali juose kandiduoti. Parlamento rinkimuose dalyvauja ir kandiduoja tik piliečiai.

²¹ Apie Latvijos pilietybės problemas plačiau žr. Grigorievs A. *The Controversy over Citizenship* // *Uncaptive Minds*. — 1991–92. — Winter. — P. 57–60.

²² Žr., pvz., *Transition*. — 1997. — February 7. — Vol. 3. — No. 2.

²³ Bolkenstein F. *NATO: Deepening and Broadening?* // NATO Review. — 1996. — Vol. 42. — No. 4. — 1996. — P. 20–24.; Asmus R. D., Nurick R. C. *NATO Enlargement and the Baltic States* // Survival. — 1996. — Summer. — Vol. 38. — No. 2.

²⁴ Williams G. L. *NATO's Expansion: the Big Debate* // NATO Review. — 1995. — May. — Vol. 43. — No. 3. — P. 9–14.

²⁵ Napolitano G., Voigt K., Wachslar T. *The Enlargement of the Alliance: Draft Special Report*. — NATO International Secretariat, 1995. — October.; Voigt K. *NATO Enlargement: Sustaining the Momentum* // NATO Review. — 1996. — Vol. 44. — No. 2. — P. 15–19.

²⁶ Asmus R., Nurick R. *NATO Enlargement and the Baltic States: RAND Corporation, CA, USA study*. — 1996.

²⁷ Binnendijk H., Simon J. *Baltic Security and NATO Enlargement* // Security Forum. — 1995. December. — No. 57. <http://www.ndu.edu>

²⁸ Stankevicius C. V. *NATO Enlargement and the "Indivisibility of Security in Europe": A View from Lithuania* // NATO Review. — 1996. — Vol. 44. — No. 5. — P. 21–25.

²⁹ Donnely Ch. *Evolutionary Problems in the Former Soviet Armed Forces* // Survival. — 1992. — Autumn. — P. 28–42.

³⁰ Hackcrup H. *An Open NATO* // NATO Review. — 1996. — November. — Vol. 44. — No. 6. — P. 13–17.

³¹ Williams N. *Partnership for Peace: Permanent Fixture or Declining Asset?* // Survival. — 1995. — Spring. — Vol. 37. — No. 1.

³² Purlys V., Vilkelis G. *Co-operation between the Baltic States: a Lithuanian View* // NATO Review. — 1995. — September. — Vol. 43. — No. 5.; Dalbins J. *Baltic Co-operation — the Key to Wider Security* // NATO Review. — 1996. — January. — Vol. 44. — No. 1. — P. 7–10.

Summary

EUROPEAN INTEGRATION AND THE PROSPECTS FOR THE BALTIC STATES

This article debates a large number of problems. One of the essential problems is the chances of the Baltic States in the process of the European Integration. Viewing purposes of entering EU and NATO as the main destinations of the Baltic States' foreign policy, the author propounds a conceptual review on this problem (so far as it does not restrict itself within the wish and the attitude of the three Baltic States, but reaches far beyond it and inevitably postulates universal complexity of this problem). Consequently, the author proceeds to the elucidation of the issues due to which the identification of the geopolitical status of the Baltic States becomes problematic. Thus, in the first part of the article validity of the obsolete classifications of the states according to which states were forced to fall

under one of the two categories (that is, West or East) is challenged. The author questions that in contraposition to the tolerant Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, end 1990, and claims that the establishment of the new classification is necessary. Speaking about the Baltic States, the author claims that in the process of integration, the Baltic States must not be indifferent to which geopolitical sphere they are attached. We face the refusal of the acceptability of several world-wide spread geopolitical divisions which belay different identifications on the Baltic States: the first one is a-Russia-propagated approach which assigns three Baltic countries to the "former USSR" territory, it constantly intensifies and becomes more important (the author claims that this standing is enormously dangerous and has already forced the Baltic States to the condition of a victim); the second one states that identification of "a bridge" between West and East is detrimental and the third point which argues that the exposure of the Baltic States in the place of "Europe's Centre" is futile as well. The author illustrates these propositions with a wide range of arguments. It is discerned that a newly proposed CEC-10 category is the most suitable and compromising deal. Contemporary acute aspect of the Baltic de-unification is posed to be discussed. The author proceeds and not only states the exclusiveness of the Baltic States but also postulates an argument of a distinct perspective that EU expansion would expose. Four positive reasons why EU would tend (not avoid) to expand, of which consolidation of the continental security appears to be the most challenging, are displayed. Nevertheless, the second part of the article researches economic and political aspects of EU expansion and debates not only those positive sequels but also presents a list of the difficulties (six) that shall be faced and tackled soon. The author claims and discusses the problem that Status of the Baltic States in building European Security system still is not established. Vareikis analyses means and enrolment due to which the Baltic States seek and approach the entry into the mentioned organisations. Obstacles to barrier these desires are additionally enumerated. This article thrusts the reader on a detailed consideration of the problem.